

Pesten op de BSO

De Visie, Aanpak en Behoeften van Pedagogisch Medewerkers met betrekking tot Pestgedrag op
de BSO

Milou de Jong (4255976), Simone Ketting (3738671),
Sanne Kohl (3951197) en Hanneke Vingerling (4251091)

Universiteit Utrecht

Docent: Dr. Paul L.M. Baar

Tweede beoordelaar: Drs. Corrie Tijsseling

Cursus: Bachelor Thesis (200600042)

Bachelor thesis: Pesten in verschillende contexten

Groep: Pesten-D

Datum: 19 juni 2014

Samenvatting

Doel Pesten is een veelvoorkomend probleem, wat in verschillende contexten voorkomt. Er is naar ons weten geen onderzoek gedaan naar pesten op de BSO. Het doel van dit onderzoek was de visie, aanpak en behoeften van pedagogisch medewerkers met betrekking tot pestgedrag op de BSO in beeld brengen. **Method**e Voor dit explorerende onderzoek zijn 13 pedagogische medewerkers van twee BSO's geïnterviewd over hun visie, aanpak en behoeften met betrekking tot pesten op de BSO. Er werd gebruik gemaakt van een open interview. **Resultaten** De medewerkers van beide BSO's signaleerden zelden pestgedrag op de BSO. Opvallend is dat slechts een kwart van de respondenten ouders betrok wanneer pestgedrag zich voordeed. De pedagogisch medewerkers gaven aan meer te willen weten over: effecten van pesten, redenen van pesten, vormen van pesten, omgaan met pestgedrag en herkennen van pesten. **Discussie** De pedagogisch medewerkers konden geen adequate definitie van pesten geven. Tevens is er geen eenduidige aanpak op de BSO. Het is aannemelijk dat er op de BSO's meer sprake is van een probleemoplossende aanpak. Een aantal pedagogisch medewerkers gaf aan gebruik te maken van de Vreedzame School. Uit huidig onderzoek komt naar voren dat er geen protocol aanwezig is op de BSO's. Er wordt aanbevolen om een protocol op te stellen gericht op pestgedrag op de BSO. Daarnaast wordt er aanbevolen om regels op te stellen ten aanzien van pesten. Het is belangrijk dat deze regels zichtbaar zijn voor de kinderen.

Sleutelwoorden pesten, buitenschoolse opvang, pedagogisch medewerkers, visie, aanpak, behoeften

Abstract

Objective Bullying is a common problem, which occurs in different contexts. To our knowledge, there has not been any scientific research on bullying in the after school care. The aim of this study was to portray the views, practices and needs of the pedagogic staff with regard to bullying in the after school care. **Method** For this exploratory study, thirteen pedagogic staff members from two after school cares were interviewed about their views, practices and needs with regard to bullying in the after school care. We made use of an open interview. **Results** The staff members rarely spotted bullying behavior in the after school care. Remarkably, only a quarter of the pedagogic staff members involved parents when there was a bullying situation. The staff members indicated the need for more knowledge on: the effects of bullying, the reasons for a child to start bullying, forms of bullying, how to address bullying and how to recognize bullying. **Discussion** The pedagogic staff members could not give an adequate definition of bullying. Besides, the pedagogic staff members did not apply a uniform approach. It is likely that they made use of a more problem solving approach. Some of the pedagogic staff members made use of an approach called De Vreedzame School. The current study indicated that there is no protocol available at the after school cares. We recommend both after school cares to set up a protocol that focuses on bullying. Also, it is recommended that they set up rules with regard to bullying. It's important that these rules are visible for the children.

Keywords bullying, after school care, pedagogic staff members, views, practices, needs

Pesten op de BSO

Pesten is een veelvoorkomend probleem, dat zich niet enkel beperkt tot de context van de school (Monks et al., 2009). Onderzoeken hebben uitgewezen dat er op sportverenigingen (Baar, 2012; Baar & Wubbels, 2013), in huis, in gevangenissen en in residentiële opvang gepest wordt (Monks et al., 2009). Onderzoek van Vaillancourt en collega's (2010) toont aan dat pesten zich veelal voordoet in een schoolgerelateerde, ongestructureerde context. Bekende onderzoeken en interventies richten zich dan ook voornamelijk op basisscholen (Baar, Wubbels, & Vermande, 2007; Kärna et al., 2011). Hoewel de buitenschoolse opvang (BSO) een ongestructureerde schoolgerelateerde context is en het aannemelijk is dat hier gepest wordt, is er naar ons weten geen onderzoek naar gedaan en zijn er geen interventies ontwikkeld voor de BSO. Buitenlands onderzoek is slecht bruikbaar omdat er vaak grote verschillen zijn tussen de BSO in Nederland en in andere landen (Boogaard, Fukkink, & Felix, 2008). Om deze reden worden theoretische inzichten uit pestonderzoek op basisscholen als uitgangspunt genomen in huidig onderzoek. Uit onderzoek naar de prevalentie van pesten onder Duitse en Engelse schoolkinderen van 6 tot 9 jaar blijkt dat 1-2.7% van de kinderen pest, 5.7-23% wordt gepest en 1.5-2.1% zowel dader als slachtoffer is (Wolke, Woods, Stanford, & Schulz, 2008). Boogaard en van Daalen-Kapteijns (2012) noemen in hun onderzoek dat verbetering wenselijk is op het gebied van sociale interacties op de BSO. Daarnaast is het van belang dat pedagogisch medewerkers meer zicht krijgen op hun rol in de sociale opvoeding van kinderen en meer handvatten aangereikt krijgen voor het stimuleren van positieve onderlinge contacten. In 2010 maakten 315.000 kinderen gebruik van de BSO (Buitenhek Management & Consult, 2011). Omdat pesten zich niet enkel beperkt tot de school en er door zoveel kinderen gebruik wordt gemaakt van de BSO, is onderzoek gewenst. De algemene doelstelling van deze studie is daarom inzicht te verkrijgen in de visie en aanpak van pedagogisch medewerkers met betrekking tot pestgedrag van kinderen in de leeftijd van 4 tot 10 jaar op twee BSO's te Utrecht. Aangezien er een verband is gevonden tussen de visie en de aanpak van leerkrachten op pestgedrag (Yoon & Kelber, 2003), verwachten wij dit verband ook bij de pedagogisch medewerkers op de BSO. Wij verwachten dat hoe meer pesten gesignaleerd wordt, hoe duidelijker de aanpak is van de pedagogisch medewerkers.

De eerste doelstelling van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in de visie van pedagogisch medewerkers inzake pestgedrag. Visie wordt in dit onderzoek geoperationaliseerd naar de definitie, vormen, locatie, ernst, oorzaken en gevolgen van pesten. Allereerst is het van belang

PESTEN OP DE BSO

om een eenduidige definitie van pesten te geven. Binnen de literatuur worden verschillende definities van pesten aangehaald (Griffin & Gross, 2004). In dit onderzoek zal de definitie van Olweus (2003) aangehouden worden. Hierbij wordt er gesproken van pesten wanneer iemand herhaaldelijk, doelbewust en over een langere periode negatieve handelingen verricht bij zijn slachtoffer, waar tevens sprake is van een asymmetrische machtsverhouding. Pesten is een vorm van agressief gedrag, waarbij het slachtoffer niet de capaciteit heeft om zich te verdedigen (Olweus, 2003). Veel leerkrachten en trainers blijken geen adequate definitie van pesten te kunnen geven (Baar, 2012; Baar & Wubbels, 2013), dit leidt er toe dat pesten onvoldoende gesignaleerd en wellicht daarmee ook onvoldoende aangepakt wordt (Baar, 2012). De verwachting is dat de pedagogisch medewerkers niet alle criteria van de definitie kunnen noemen. Er wordt binnen de literatuur onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van pesten (Baar, 2012; Card, Stucky, Sawalany, & Little, 2008; Li, 2007). Er kan onderscheid gemaakt worden tussen openlijk en relationeel pesten. Bij openlijk pesten is onderscheid te maken tussen fysiek, verbaal en materieel pesten (Baar, 2012). Bij relationeel pesten gaat het om sociale manipulatie van relaties en vriendschappen. Directe vormen hiervan zijn onder andere niet mee mogen doen, negeren, een kind als laatste kiezen en sociale uitsluiting. Indirecte vormen van relationeel pesten zijn bijvoorbeeld geheimen verklappen en roddelen (Card et al., 2008). Een nieuwe vorm van pesten is digitaal pesten (Li, 2007; Tokunaga, 2010). Digitaal pesten is herhaaldelijke vijandige of agressieve communicatie via elektronische of digitale media door individuen of groepen, bedoeld om schade of ongemak aan anderen toe te brengen (Tokunaga, 2010). Roddelen, buitensluiten, slaan en bedreigen zijn vormen van pesten die het meest voorkomen (Pergolizzi et al., 2011). Jongens zijn vaker zowel dader als slachtoffer van pesten dan meisjes (Borg, 1999; Wolke et al., 2001). Leerkrachten nemen openlijk pestgedrag serieuzer dan relationeel pestgedrag (Yoon & Kerber, 2003), dit wordt bovendien eerder gemeld (Rivers & Smith, 1994). Bij openlijk pestgedrag wordt ook eerder ingegrepen dan bij relationeel pestgedrag (Yoon & Kerber, 2003). De verwachting is dat de pedagogisch medewerkers openlijk pestgedrag serieuzer nemen, omdat zij hier bekender mee zijn en dit waarschijnlijk eerder signaleren doordat het meer zichtbaar is. Zij zullen dan ook eerder ingrijpen bij openlijk pestgedrag. Niet al het pestgedrag is bekend bij docenten, veel pestgedrag is subtiel of vindt buiten het zicht van de docent plaats (Card & Hodges, 2008). Daarnaast melden kinderen niet al het pestgedrag bij de docent. Omdat op de basisschool pestgedrag meer door leerlingen dan door

PESTEN OP DE BSO

leerkrachten wordt gesignaleerd, is het aannemelijk dat deze discrepantie in signalering zich op de BSO ook voordoet. Daarnaast zijn er meer wisselende groepen op de BSO, waardoor er mogelijk meer gepest wordt. Dit kan verklaard worden vanuit de theorie van wederkerig altruïsme (Pelligrini, 2002). Deze theorie stelt dat de samenwerking tussen personen in een groep bepaald wordt door de kosten en baten voor elke deelnemer bij het gebruik van een strategie. In consistente groepen is het effectief om samen te werken. Agressie loont dan niet, omdat het agressie bij de andere deelnemer uitlokt. In inconsistente groepen is de kans kleiner dat agressie wederkerig is. Het is daarom effectief om in deze groepen agressief gedrag te laten zien (Pelligrini, 2002). Onderzoek naar de oorzaak van pesten is ingewikkeld, het is vaak onduidelijk welk gedrag pesten in de hand werkt, en welk gedrag een gevolg is van gepest worden (Glew, Fan, Katon, Rivara, & Kernic, 2005). Onderzoek heeft uitgewezen dat door leerkrachten de oorzaken bij het kind zelf of de omgeving gelegd worden. Wanneer de oorzaken met name bij het kind worden gelegd, zijn leerkrachten ongevoeliger en voelen ze zich daarnaast ook minder verantwoordelijk om pesten aan te pakken (Mavropoulou & Padeliadu, 2002). Er is dan sprake van een externe locus of control (Rotter, 1966). Buiten dat de leerkrachten zich dan minder verantwoordelijk voelen, hebben ze ook minder het gevoel dat ze iets aan de situatie kunnen veranderen. Er is sprake van een interne locus of control wanneer medewerkers het idee hebben zelf invloed uit te kunnen oefenen op het pestgedrag (Baar, 2012). Ook blijkt pestgedrag negatief samen te hangen met de mate waarin er controle is van een volwassene, bijvoorbeeld op een schoolplein (Monks et al., 2009; Rivers & Smith, 1994). Waarschijnlijk wordt er op de BSO, net als op school, meer gepest naarmate er minder controle is. Er zijn profielen van daders en slachtoffers bekend. Zo vinden kinderen die pesten het makkelijk om vrienden te maken. Ze hebben veelal veel vrienden, ze hebben vrienden die ook pesten en ze hebben lage schoolprestaties (Dake, Price, & Telljohann, 2003). Daders zetten pestgedrag in om een hoge status te krijgen binnen de klas (Pellegrini, 2002). Kinderen die gepest worden, vinden het vaak moeilijk om vrienden te maken, hebben problemen met aanpassing op school en brengen veel tijd alleen door (Dake, Price, & Telljohann, 2003). Kinderen met internaliserende problemen hebben een verhoogd risico om gepest te worden (Hodges & Perry, 1999). Er zijn verschillende negatieve gevolgen van pesten bekend. Kinderen die gepest worden, gaan veelal plekken in en rondom school vermijden omdat ze zich onveilig voelen (Hutzell & Payne, 2012; Varjas, Henrich, & Meyers, 2009). Kinderen die betrokken zijn bij pestgedrag hebben doorgaans

PESTEN OP DE BSO

meerdere lichamelijke klachten (Houbre, Tarquinio, & Thuillier, 2006). Slachtoffers hebben meestal een laag zelfbeeld (Gini & Pozzoli, 2009), weinig vrienden (Nansel et al., 2001), psychosociale problemen, psychosomatische problemen (Glover, Gough, Johnson, & Cartwright, 2010) en een verhoogd risico op academische problemen (Dupper & Meyer-Adams, 2002). Kinderen die pesten hebben vaak ook psychosomatische problemen. Ook is veelvuldig pesten een voorspeller voor crimineel en antisociaal gedrag en middelengebruik op latere leeftijd (Gini & Pozzoli, 2009). Meer dan de helft van de kinderen die geïdentificeerd worden als pestkoppen op school, hebben strafrechtelijke veroordelingen gehad tegen de tijd dat ze in de twintig waren (Bauman & Del Rio, 2005). Ook voor kinderen die niet direct betrokken zijn bij het pesten, maar wel getuigen zijn, kan het pestgedrag schadelijk zijn (Dupper & Meyer-Adams, 2002).

De tweede doelstelling van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in de aanpak van medewerkers met betrekking tot pestgedrag op de BSO. Aanpak wordt geoperationaliseerd naar curatieve en preventieve maatregelen, protocol, programma en persoonlijke aanpak van pedagogisch medewerkers. Bewustwording van het pestgedrag door alle betrokkenen kan een eerste stap zijn in het veranderingsproces om pesten meer actief aan te pakken (Baar, Wubbels, & Vermande, 2007) en te voorkomen (Kloek, Van Lenthe, Van Nierop, Schrijvers, & Mackenbach, 2006). Er zijn verschillende preventieve en curatieve anti-pestprogramma's ontwikkeld voor scholen (Rooijen-Mutsaers & Udo, 2013). Op dit moment zijn er in opdracht van de staatssecretaris Dekker 13 programma's geselecteerd waaruit scholen kunnen kiezen in hun beleid tegen pesten (Rijksoverheid, 2014). Interventies gericht op de BSO zijn, naar ons weten, nog niet ontwikkeld. Uit de literatuur komt niet naar voren of een anti-pestprogramma een verplicht onderdeel is van het beleidsplan van een BSO. In het beleidsplan van de BSO moet wel beschreven worden hoe de emotionele veiligheid van het kind wordt gewaarborgd (NJI, z.d.a). Pestgedrag kan de emotionele ontwikkeling van een kind schaden (Glover et al., 2010). Een kwaliteitsmeting van het Kohnstamm Instituut (2012) toont aan dat pedagogisch medewerkers van BSO's de interactie tussen kinderen onvoldoende begeleiden (Boogaard & Van Daalen-Kapteijns, 2012). Onderdeel van deze begeleiding is het stimuleren van positieve sociale interacties en het oplossen van conflicten tussen kinderen (NJI, z.d.a). Op school is een belangrijke rol weggelegd voor leerkrachten in het voorkomen van pestgedrag (Kochenderfer-Ladd & Pelletier, 2008). Deze rol is op de BSO weggelegd voor de pedagogisch medewerkers. Hoe leerkrachten met pesten omgaan is mede bepaald door hun eigen geschiedenis met

PESTEN OP DE BSO

betrekking tot pesten (Kokko & Pörhölä, 2009). De inspanningen van leerkrachten tegen pesten correleren sterk met hun houding (Troop & Ladd, 2002). Medewerkers kunnen volgens Kochenderfer-Ladd en Pelletier (2008) drie verschillende overtuigingen hebben ten aanzien van pesten. Ten eerste kan een medewerker een assertieve aanpak hebben, waarbij de medewerker de overtuiging heeft dat het kind niet gepest zou worden als hij of zij voor zichzelf op zou komen. Ten tweede kan er sprake zijn van een normatieve benadering waarbij de medewerker pesten ziet als een onderdeel van de ontwikkeling waarbij kinderen sociale normen leren. Tot slot kan de medewerker de overtuiging hebben dat kinderen niet gepest zouden worden als ze de gemene kinderen ontwijken, dit wordt de vermijdende benadering genoemd (Kochenderfer-Ladd & Pelletier, 2008). Als een leerkracht denkt dat pesten bij de ontwikkeling van kinderen hoort, zal deze minder snel straf geven en ouders erbij betrekken. Terwijl juist is gebleken dat het betrekken van de ouders zorgt voor een afname van het pestgedrag (Olweus, 2003). De verwachting is dat er op de BSO een assertieve aanpak gehanteerd wordt. Deze verwachting komt voort uit het feit dat de BSO's onderdeel uitmaken van De Vreedzame Wijk. In De Vreedzame Wijk worden kinderen gestimuleerd om verantwoordelijkheid te dragen en conflicten in eerste instantie zelf op te lossen (CED-Groep, 2013). Kinderen worden gestimuleerd om omgangsnormen te internaliseren. De assertieve benadering sluit hier deels op aan, deze benadering legt immers ook veel verantwoordelijkheid bij het kind. Leerkrachten voelen zich gemiddeld bekwaam om pestgedrag tegen te gaan (Dake, Price, & Telljohann, 2003). Kinderen ervaren de helft van de acties van de leerkrachten als beperkt effectief. De interventies van leerkrachten kunnen onderverdeeld worden in twee aanpakken, namelijk; de regel-sanctie aanpak en de probleemoplossende aanpak (Ellis & Shute, 2007). Bij de eerste aanpak krijgt het kind een sanctie opgelegd wanneer hij een regel overtreedt. Bij de probleemoplossende aanpak wordt er gezocht naar een oplossing en wordt er getracht de dader inzicht te geven in de gevoelens van het slachtoffer. Afgevraagd wordt of alle medewerkers van de BSO dezelfde aanpak hanteren, de verwachting is wel dat deze twee aanpakken op de BSO toegepast worden. Interventies die als effectief ervaren worden door leerkrachten kunnen veelal geschaard worden onder de probleemoplossende aanpak. Leerkrachten vinden het effectief om de ouders van de dader te informeren, supervisie op het schoolplein te verbeteren en in gesprek te gaan met het slachtoffer, de dader en de ouders (Dake, Price, Telljohann, & Funk, 2003). Leerkrachten beschouwen een studiedag, een anti-pest comité en gesprekken met ouders over anti-pestmaatregelen als minder

PESTEN OP DE BSO

effectief. Niet alleen leerkrachten spelen een rol bij het voorkomen en verminderen van pestgedrag, ook omstanders hebben een belangrijk aandeel (Varjas et al. 2009). Brown, Birch, en Kancherla (2005) stellen zelfs dat omstanders de sleutel zijn in het oplossen van pesten. Van de kinderen die pesten zien, zegt 41% dat hij of zij iets zegt om het te stoppen, 25% haalt iemand die het kan stoppen en 34% doet niets, loopt weg of gaat mee pesten. Eén derde van de leerlingen weet niet hoe ze pesten moeten stoppen (Brown et al., 2005). Als kinderen denken dat ze het pestgedrag niet kunnen oplossen doen ze meestal niets als toekijker, ook al weten ze dat het fout is (Thornberg & Jungert, 2013). Dake, Price, Telljohann, en Funk (2003) tonen aan dat meisjes bij het aanpakken van pestgedrag een voorkeur hebben voor begeleiding en anti-pest afspraken, terwijl jongens een voorkeur hebben voor sancties tegen pesten. Uit huidig onderzoek zal moeten blijken of pedagogisch medewerkers het relevant achten om de omstanders te betrekken.

Tot slot is de derde doelstelling van dit onderzoek het in kaart brengen van de wensen en informatiebehoeften van pedagogisch medewerkers met betrekking tot pesten op de BSO. Uit onderzoek van Baar en Wubbels (2013) is gebleken dat 38% van de leerkrachten geen behoefte heeft aan extra informatie over pesten. Van de sporttrainers gaf 19% en van de leerkrachten gaf 1% expliciet aan een anti-pestprotocol niet nodig te vinden (Baar, 2012). Dit geeft aan dat er in verschillende contexten, verschillende behoeften bestaat met betrekking tot het hebben van een pestprotocol. Onze aanname is dat wanneer pestgedrag minder gesignaleerd wordt er minder behoefte is aan protocol. Het wordt immers niet als probleem ervaren. Het is belangrijk dat de trainers van sportverenigingen zich bewust worden van potentieel pestgedrag, zodat ze het ook kunnen aanpakken (Baar & Wubbels, 2013). De verwachting is dat pedagogisch medewerkers zich niet voldoende bewust zijn van potentieel pestgedrag en dat daardoor de effectiviteit van hun aanpak door hunzelf overschat wordt. Het is aannemelijk dat wanneer ze de effectiviteit van hun eigen aanpak overschatten, ze ook minder behoefte hebben aan aanvullende informatie met betrekking tot pesten.

Methode

Participanten

In totaal zijn er tien vrouwelijke pedagogisch medewerkers in de leeftijd van 21 tot 43 jaar geïnterviewd en drie mannelijke pedagogisch medewerkers in de leeftijd van 25 tot 46 jaar. Dit betreft de pedagogisch medewerkers van twee BSO's te Utrecht. De medewerkers hadden

PESTEN OP DE BSO

gemiddeld zes jaar werkervaring. BSO 1 had in totaal 105 kinderen en negen medewerkers. BSO 2 had in totaal 50 kinderen en vier medewerkers. Beide BSO's waren gelegen in De Vreedzame Wijk. In De Vreedzame Wijk wordt er naar gestreefd om alle organisaties die met kinderen werken, dezelfde pedagogische aanpak te laten hanteren (CED-Groep, 2013). Beide BSO's maakten onderdeel uit van dezelfde organisatie. Bij kwalitatieve analyse is er doorgaans geen sprake van aselechte steekproeftrekking, maar van sampling (*AmCOGG*, 2001). Er was in dit onderzoek sprake van een gemakssteekproef (Neuman, 2012). Dit hield in dat de respondenten niet willekeurig werden gekozen. Doordat er gebruik was gemaakt van een gemakssteekproef en er bovendien sprake was van een beperkt aantal respondenten was het niet mogelijk om de resultaten te generaliseren (Landsheer, 't Hart, De Goede, & Van Dijk, 2003). Aangezien er sprake was van twee BSO's binnen één organisatie was er sprake van een casestudy. Er was dus sprake van inhoudelijke generalisatie, want er werden meerdere respondenten met elkaar vergeleken (Baarda, 1996).

Open interview

In dit onderzoek werd gekozen voor de kwalitatieve benadering zodat de aard en eigenschappen van de respondenten inzake pestgedrag gedetailleerd beschreven en geïnterpreteerd konden worden (Baarda, De Goede, & Teunissen, 1996). Door middel van open interviews konden processen en interacties in bestaande situaties zo optimaal mogelijk in beeld worden gebracht (Baar, 2002; Baarda et al., 1996). Deze methode was ook geschikt aangezien er naar ons weten nog geen onderzoek was gedaan naar pesten op de BSO. Het kwalitatief onderzoek werd in dit onderzoek dan ook gebruikt voor exploratie (Baarda et al., 1996). Open interviews zijn gebruikt om subjectieve ervaringen van pedagogisch medewerkers te onderzoeken op het gebied van pesten op de BSO. De verschillende topics bestonden uit open vragen. De topics werden geformuleerd aan de hand van de doelstellingen. Het interview werd afgenomen in tweetallen. In de inleiding van het interview werd de onderzoeksdoelstelling, procedure, en de structuur en inhoud van het gesprek uitgelegd aan de respondent. Ook werd er regelmatig een samenvatting gegeven. Anonimiteit werd gewaarborgd wat bijdraagt aan de betrouwbaarheid van de data (Baar & Wubbels, 2013). Het interview bestond uit drie topics: (1) Visie op pesten op de BSO (bijv. Wat is volgens u de definitie van pesten?); (2) Maatregelen/aanpak tegen pesten (bijv. Wat is uw persoonlijke aanpak tegen pesten?); (3) Behoeften (bijv. Heeft u nog informatiebehoeften met betrekking tot pesten?). Aan het einde van

PESTEN OP DE BSO

het interview is aan de respondenten gevraagd naar de volledigheid van het interview en is er gevraagd wat ze van het interview vonden.

Procedure

De interviews werden met iedere respondent individueel gehouden. Via contacten van de onderzoekers zijn de respondenten gekozen. Er werd telefonisch contact opgenomen met de BSO's en zij wilden graag meewerken aan het onderzoek. De respondenten zijn van te voren geïnformeerd over het doel van het onderzoek, er was sprake van informed consent (Neuman, 2012). Alle respondenten namen vrijwillig deel. De interviews werden afgenomen in een ruimte binnen de BSO. Er werd getracht de interviewruimte zo stil mogelijk te maken, om de opnamekwaliteit te verbeteren. Om de interne geldigheid van het onderzoek te waarborgen werd er gewerkt met verschillende onderzoekers in teamverband (Baarda, 1996). De interviews werden afgenomen (en digitaal opgenomen) in sessies van gemiddeld 28 minuten. In de verbatims en in de analyse werden nummers gebruikt om de anonimiteit te waarborgen en om zo de identiteit van de respondenten te beschermen (Baar & Wubbels, 2013). Persoonlijke gegevens van de respondenten werden niet opgenomen en werden niet in de resultatensectie van dit artikel genoemd. De interne geldigheid van dit onderzoek werd vergroot doordat de praktijksituatie als uitgangspunt werd genomen en zo veel mogelijk intact werd gelaten. Daarnaast werd de onderzoekssituatie beschreven en geïnterpreteerd vanuit de betrokkene zelf (Baarda, 1996).

Data analyse

De verbatims werden geanalyseerd volgens de kwalitatieve analyse methode van Baarda en collega's (1996) en Baar (2002). Exploratieve topics werden gevormd met betrekking tot de verschillende doelstellingen van dit onderzoek door gebruik te maken van inductieve coderingstechnieken. Om bij te dragen aan de betrouwbaarheid en constructvaliditeit van de kwalitatieve analyses, hebben de onderzoekers samengewerkt op basis van overleg en overeenstemming. De labels (dit zijn de belangrijkste woorden om de essentie van een passage uit het interview aangeven) werden in elke fase van de analyse gecodeerd, zodat de herkomst en de inhoud van elk label kon worden gecontroleerd door een andere onderzoeker met de oorspronkelijke tekst (Baar & Wubbels, 2013). Bij het labelen van de antwoorden werd gestreefd naar het behouden van de authenticiteit van de antwoorden van de respondent door zo dicht mogelijk op uitspraakniveau te labelen. Dit kwam de validiteit van het onderzoek ten goede (Neuman, 2012).

Resultaten

In de resultatensectie worden de belangrijkste resultaten per doel besproken, hierbij wordt gebruik gemaakt van *categorieën* die ontwikkeld zijn tijdens de analyse. Deze categorieën worden geïllustreerd met citaten uit de interviews. Deze kwalitatieve studie richt zich voornamelijk op beschrijven van betekenisvolle uitspraken van pedagogisch medewerkers om op deze manier hun visie in kaart te brengen. Gezien de beperkte omvang van de steekproef, was het niet relevant om percentages te noemen. Wanneer het relevant is, wordt benoemd door hoeveel respondenten een uitspraak aangehaald werd.

Doel 1: Visie

Definitie. Er is geanalyseerd in hoeverre de uitspraken van de pedagogisch medewerkers met betrekking tot de definitie aansloten bij de criteria geformuleerd door Olweus (2003). Het criterium dat het meest genoemd werd, was *negatief gedrag* (6). De criteria die hierop volgden, waren *doelbewust* (5), *asymmetrische machtsverhouding* (5) en *herhaaldelijk* (4). Het criterium *over langere periode* werd door geen enkele respondent genoemd. Bij *herhaaldelijk* werd het woord *structureel* door de meeste respondenten aangehaald. Zoals verwacht zijn er ook respondenten, zeven, die maar één of geen van de criteria noemden. Geen enkele respondent noemde alle criteria. Bij enkele respondenten diende de vraag op verschillende manieren gesteld te worden alvorens er een passend antwoord kwam. Verschillende vraagstellingen waren ‘*Wat is het verschil tussen plagen en pesten?*’ en ‘*Stel ik weet niet wat pesten is, wat vertelt u mij?*’

Aard en ernst. De vormen die het meest aangehaald werden met betrekking tot *openlijk* pesten (11) waren; *kwetsen met woorden* (6) en *fysiek pesten* (6). Ten aanzien van *direct relationeel* werd *buitensluiten* (4) het meest genoemd. Met betrekking tot *indirect relationeel* werden weinig vormen genoemd. Opvallend is dat *roddelen* en *materieel pesten* geen enkele keer genoemd werden. Er werd wel twee keer gesproken over *digitaal pesten*. Zowel de vorm *fysiek pesten* werd aangehaald als voorbeelden hiervan, zoals *duwen/trekken*, *schoppen/slaan* en *aan elkaar zitten*. Volgens één respondent verschilt de vorm van pesten per leeftijdsgroep:

“Zoals het buitensluiten van een kind met bijvoorbeeld een spelletje, dus dan is het heel zichtbaar. Dat merk ik vooral bij de jongere kinderen. Daar is het heel erg opvallend. Dan zeggen ze letterlijk: “Ik vind jou stom” of “Jij bent een meisje dus je doet niet mee”. Ik denk dat het hoe ouder kinderen worden, hoe minder zichtbaar het wordt.”

PESTEN OP DE BSO

In het interview is tevens gevraagd naar de ernst en omgang van het pestgedrag. Een groot deel van de respondenten gaf aan dat er *zelden* (12) gepest wordt op de BSO. Van deze 12 respondenten gaven er drie later in het interview aan dat er *nooit gepest wordt*. Drie respondenten gaven in eerste instantie aan dat er *nooit gepest wordt*, maar stelden hun mening later bij naar *zelden*. Eén respondent gaf eerst aan dat er altijd een vorm van pesten is binnen een groep, maar gaf later in het interview aan dat er op de BSO zelden gepest wordt. Eén respondent benoemde dat er *altijd* gepest wordt. Deze respondent gaf in het interview geen definitie van pesten en zei tevens dat *pesten bij de samenleving hoort*. Betreffende de ernst van het pestgedrag gaven enkele respondenten aan dat het *pestgedrag niet ernstig* (4) is. Eén respondent gaf aan dat *de ernst van het pestgedrag verschilt*". Een andere respondent gaf aan dat *een aantal kinderen de boel kunnen verzieken*. Het pestgedrag vond volgens een aantal respondenten niet *langdurig* (1) of *herhaaldelijk* (2) plaats. Hierover zei één respondent:

“Ja dan zou ik misschien zelden zeggen maar dan is het meer één keer. Dat is dan niet herhaaldelijk. Als we er één keer iets van zeggen dan is het gewoon klaar. Dus niet dat iemand echt een slachtoffer heeft gepikt en daar de hele tijd op gefocust is. Dus dan misschien zelden of nooit eigenlijk.”

Ook gaven enkele respondenten aan dat er geen *pispaaltjes* (3) zijn op de BSO.

Locatie. Bij de locatie werd er zowel aandacht besteed aan *mate van toezicht* als aan de *plek* waar gepest wordt. Het merendeel van de respondenten gaf aan dat er gepest wordt wanneer er *weinig* (5) tot *geen toezicht* (6) is. Bij de vraag of er altijd toezicht is op de kinderen gaven vier respondenten expliciet aan *er is continue toezicht op alle kinderen*. Eén van de respondenten die aangaf dat er altijd toezicht is gaf verderop in het interview aan dat *je niet alles kunt zien*. Als *plek* werden vooral plaatsen *buiten* genoemd die *minder zichtbaar* zijn, zoals *in het kasteel* en *achter de bosjes*. Een andere plek *buiten* die meerdere malen genoemd werd is *het schoolplein* (3). Er werd echter ook aangehaald dat pesten overal kan gebeuren, *er is geen specifieke pestplek* (3) werd dan gezegd.

Signalering. Er werd gevraagd aan de respondenten wie pestgedrag op de BSO signaleert. *Pedagogisch medewerkers* (9) werd het meest genoemd. Daarnaast werden *ouders* (5) en *kinderen* (5) genoemd. Door één respondent werden *omstanders* aangehaald. Opmerkelijk is dat één respondent aangaf dat *ouders er verantwoordelijk voor zijn dat pestgedrag gesignaleerd wordt*. Eén respondent zei dat *kinderen pestgedrag niet altijd aangeven*.

PESTEN OP DE BSO

Verklaringen. In het interview is gevraagd naar verklaringen voor *daderschap* en *slachtofferschap*. Uit de analyse was een derde verklaring naar voren gekomen, namelijk *algemene factoren*. Hier was in het interview niet specifiek naar gevraagd. Ten aanzien van *daderschap* werd door bijna alle respondenten *onzekerheid* (11) als verklaring genoemd, ook *stoer zijn* (5) werd meerdere malen genoemd. Dit zijn beiden *kind factoren*. Met betrekking tot *voldoen aan de groepsnorm* werden *jezelf boven de rest plaatsen* (5) en *macht* (5) genoemd. Hierover zei één respondent:

“En misschien ook wel een soort van per ongeluk ontdekken dat ze op een bepaalde manier macht kunnen uitoefenen die ze niet kennen en die dan een kick geeft of iets dergelijks. En als je zelf niet lekker in je vel zit, en je denkt: ‘Hé maar als ik dit doe dan voel ik me wel even lekker, of dan heb ik wel even macht over iemand of iets.’ Ik kan me voorstellen dat dat aanzet tot herhaling van het gedrag”.

Verklaringen werden ook gelegd bij *de omgeving*, zoals *opvoeding* en *aangeleerd gedrag*.

Ten aanzien van *slachtofferschap* werd *afwijken van de groepsnorm* genoemd. Volgens de respondenten kan het *uiterlijk* (4) en *innerlijk* (4) afwijken van de *groepsnorm*. Bij *uiterlijk* werden *minder verzorgd* en *geen modieuze kleding* als voorbeelden genoemd. Ook kan er op een andere manier *afgeweken worden van de groepsnorm*:

“Ja, dat vind ik moeilijk want net zoals ik net aangaf, kindjes die in zichzelf zijn of net even anders zijn door uiterlijk. Of door nog niet helemaal ontwikkeld te zijn of een beperking hebben.”

Ook werd *persoonlijkheid* als verklaring genoemd, *introvert* (9) werd het meest genoemd. Hierop volgden *niet weerbaar* (6) en *sociaal onhandig* (6). Als voorbeelden van *introversie* werden *gevoelig*, *teruggetrokken*, *onzeker* en *zit niet lekker in zijn vel* genoemd. Opvallend is dat maar één respondent een *extravert* kenmerk noemde, namelijk *driftig*. Een aantal respondenten gaf aan dat *iedereen gepest kan worden* (5). Eén respondent gaf aan dat *snel op de kast zitten* ook een verklaring voor *slachtofferschap* is, omdat:

“Snel op de kast en dat zie je gewoon. Dat vinden die uitdagers, die vinden dat gewoon heel leuk. En die denken nou, dat gaan we nog eens proberen dan reageert hij misschien weer zo grappig. Dus dat is een beetje wat je dan ziet.”

Ten aanzien van *algemene verklaringen* werden *groepsvorming* (6), *mate van toezicht* (1), *leeftijdsverschil* (1) en *oorzaken bij betrokken partijen* (2) genoemd. Eén respondent noemde dat

PESTEN OP DE BSO

de *mate van structuur* invloed heeft op het voorkomen van pestgedrag, wanneer er *duidelijke regels zijn* en *orde* is dan wordt er minder gepest. Het viel voornamelijk op dat *groepsvorming* werd genoemd zonder dat hier door de interviewers naar gevraagd werd. Voorbeelden hiervan zijn; *zondebok kiezen om zelf niet op te vallen, prestatiegerichtheid heeft negatieve invloed, pikorde.*

Gevolgen. Er is onderscheid gemaakt tussen de gevolgen voor *dader* en *slachtoffer*. Voor de *dader* werden het meest *positieve gevolgen* (6) genoemd. Hierop volgden *ziet de gevolgen niet* (4) en *is niet bewust van pestgedrag* (2). Onder positieve gevolgen werd het volgende verstaan: *gevoel van vrienden hebben* en *dader krijgt goed gevoel na pestsituatie*. Eén respondent verwoordde dit als volgt:

“Ik denk dat je als *dader* in eerste instantie dus best een gevoel van macht kan voelen en ook wel het gevoel kan hebben dat je vrienden hebt, en juist hebt gemaakt.”

Ondanks dat er in het interview wel naar zowel de *korte* als *lange termijn gevolgen* gevraagd werd, maakten de respondenten in hun antwoord hier geen onderscheid tussen voor de *dader*.

Bij *het slachtoffer* werd een eenduidiger antwoord gegeven. Met betrekking tot *eigenwaarde* werd *onzekerheid* (9) door de meeste respondenten genoemd. In tegenstelling tot *dader* werd er bij *slachtoffer* wel een duidelijk onderscheid gemaakt tussen *korte* en *lange termijn gevolgen*. Bij *korte termijn gevolgen* werden *contact leggen wordt belemmerd* (2), *niet fijn voelen op de BSO* (1) en *veel verdriet* (1) genoemd. Eén respondent gaf aan dat *het slachtoffer denkt dat het normaal is dat hij gepest wordt*. Bij *lange termijn gevolgen* werden *psychische klachten* (6), *fysieke klachten* (4) en *slachtoffer gaat zelf pesten* (1) genoemd. Het viel op dat slechts één respondent de *dader-slachtofferrol* noemde. *Wantrouwen in mensen* (3) werd ook als *lange termijn gevolg* genoemd:

“Ik denk wel dat het heel veel invloed kan hebben op de rest van je leven eigenlijk. Ik denk dat je altijd met een andere kijk naar mensen kijkt. Als je continue bent gepest, ik kan me voorstellen dat je dan een andere kijk krijgt op de wereld om je heen.”

Daarnaast werden enkele *algemene gevolgen* genoemd. Zo dacht één respondenten dat *kleine kinderen minder lijden* en een andere respondent gaf aan dat *kinderen bij ernstig pestgedrag van BSO willen wisselen*.

Doel 2: Aanpak

Preventieve Maatregelen. Volgens bijna alle respondenten was de *sfeer op de BSO goed*

PESTEN OP DE BSO

(12). Op de vraag of er regels tegen pesten zijn op de BSO, antwoordden de meeste respondenten met *er zijn algemene gedragsregels* (9), enkele gaven aan *er zijn pestregels* (2) en een groot aantal respondenten noemden *de regels zijn niet zichtbaar* (8). Er is overlap tussen de respondenten die aangaven dat er *algemene gedragsregels zijn* en de respondenten die benoemden dat *de regels zijn niet zichtbaar*. Ook werd aangegeven dat er *weinig tot geen aandacht* is voor pesten. Hierover zei één respondent:

“Heel weinig aandacht eigenlijk, omdat het geen probleem is denk ik. En omdat je ook heel druk bent met alle andere dingen.”

Curatieve Maatregelen. Nadat het pestgedrag heeft plaatsgevonden zijn er een aantal maatregelen die genomen worden om het pestgedrag op te lossen. *Bespreken met de leidinggevende* (2) en *teamoverleg* (4) werden als curatieve maatregelen genoemd. Verschillende respondenten benoemden dat *de BSO grote invloed heeft in het oplossen van pestgedrag* (5). Als BSO-brede curatieve maatregelen werd verder niets genoemd, de respondenten gingen vooral in op hun persoonlijke aanpak.

Protocol. De meeste respondenten gaven aan dat er *geen protocol* (5) is of dat het *protocol onbekend* (6) is. Bij nader onderzoek werd ontdekt dat er op één BSO geen protocol aanwezig is, hoewel enkele respondenten aangaven dat er wel een *protocol aanwezig* (2) was. Op de andere BSO was wel een protocol aanwezig, alle respondenten waren hier ook van op de hoogte. Sommige respondenten gaven aan een *protocol niet nodig te vinden* (2) of *protocol nog nooit gebruikt te hebben* (3). Hierover zei één respondent:

“En ja je hebt wel het idee dat je eigen aanpak zeg maar goed genoeg is voor dit moment. Maar je hebt eigenlijk nooit echt meegemaakt dus in hoeverre dat, dat merk je vanzelf wel. En is verder ook niet echt een protocol ofzo, voor zover je weet. Het is niet nodig geweest.”

Programma. Door de respondenten van één BSO werden verschillende programma's genoemd; *Vreedzame School* (6) en *No blame approach* (1). Door respondenten van de andere BSO werd alleen het programma *Vreedzame School* genoemd. Er was ook één respondent die aangaf *geen programma te kennen*. De overige respondenten focusten zich bij het beantwoorden van de vraag niet op het programma, maar op *preventieve maatregelen* of *protocol*.

Persoonlijke Aanpak. Bij persoonlijke aanpak is er een onderscheid gemaakt tussen; *ingrijpen*, *bespreken*, *maatregelen* en *ervaren effectiviteit*. Bij *ingrijpen* werd *direct ingrijpen* (8)

PESTEN OP DE BSO

het meest genoemd, hierbij werden een aantal voorbeelden genoemd: *kinderen uit elkaar halen*, *kinderen laten verontschuldigen* en *kinderen snel corrigeren*. Het slachtoffer heeft volgens een medewerker hierbij *de eerste prioriteit*:

“Maar mijn neiging is toch wel om altijd eerst naar het slachtoffer te gaan terwijl ik ook dan denk: ‘Ja diegene zit nu in dat gedrag. En als ik hem later aanspreek dan is die koppeling moeilijker te maken dus dat is altijd een beetje lastig om te zoeken.’ Maar ik vind het in ieder geval belangrijk dat het slachtoffer wordt getroost.”

Ook *emotionele reacties* (3) werden door verschillende respondenten aangehaald, zoals *boos zijn naar dader*, *doen alsof je gekwetst en boos bent* en *begrip naar het slachtoffer*.

Bij *bespreken* werden verschillende *betrokkenen bij het gesprek* genoemd, zoals *direct betrokken kinderen* (6), *hele groep* (5) en *ouders* (4). De *inhoud* van het gesprek bestaat volgens de respondenten uit *luisteren naar de reden van pesten* (5), *dader aanspreken op gedrag* (4) en *uitleg ernst door pedagogisch medewerker* (2). Ook *bewust maken van pestgedrag* (5) is volgens verschillende respondenten een belangrijk doel van het gesprek:

“En misschien ook wel proberen duidelijk te maken wat het met je doet. En je had dan een heel mooi voorbeeld met dat papiertje, dat is een heel erg leuk voorbeeld. Dat is heel mooi om aan kinderen duidelijk te maken dat je toch wel op latere leeftijd littekens eraan over houdt.”

Volgens twee respondenten moet er ook aandacht besteed worden aan *het afsluiten van het gesprek*. Hiermee is het pesten op dat moment *opgelost*. Uit geen van de antwoorden bleek dat er controle plaatsvindt op het naleven van de gemaakte afspraken.

Als *maatregel* wordt *overdracht naar ouders* (8) door meerdere respondenten genoemd. Niet alleen *ouders* dienen volgens pedagogisch medewerkers betrokken te worden, ook *school* (4), *omgeving* (4) en *omstanders* (2) werden betrokken. Een respondent zei hierover:

“En als je dan ook communiceert met de scholen, waar ze ook lopen. Dan moet dat in principe te doen zijn. Er moet wel een samenwerking zijn tussen school, ouders en BSO.”

Specialistische interventies inzetten (3) werd ook genoemd als maatregel tegen pesten, voorbeelden waren: *creatieve therapie*, *training over pesten* en *hulp van buitenaf*. Meerdere respondenten verwachtten dat *betrokkenen* (6) zelf een oplossing zochten voor de pestsituatie. Hierbij werd aangegeven dat het *zelf vinden van een oplossing* goed is voor het zelfvertrouwen. Tot slot werd *sociaal gedrag stimuleren* (3) als *persoonlijke maatregel* genoemd.

PESTEN OP DE BSO

Ten aanzien van *ervaren effectiviteit* vonden de meeste respondenten hun *eigen aanpak effectief* (7), *zijn tevreden over eigen aanpak* (6) of *voelen zich competent om pesten tegen te gaan* (3). De volgende interventies werden als *effectief* bestempeld; *kinderen zelf een oplossing laten bedenken* (3), *toezicht houden* (2) of *meespelen* (2). Er is slechts één respondent die expliciet aangaf dat het *onduidelijk is of eigen plan wel werkt*.

“Ik zou wel mijn eigen plan kunnen trekken maar ik weet niet of het werkt. Dus ik denk, ik zou niet met lege handen staan in die zin maar ik heb daar ook niet heel veel theoretische kennis over.”

Doel 3: Wensen en behoeften

De *behoefte* van de respondenten hadden hoofdzakelijk betrekking op *meer willen weten over pestgedrag* (6), al zeiden andere respondenten *over voldoende kennis te beschikken* (3). Opvallend was dat twee respondenten zowel zeiden *meer te willen weten* over pesten als *over voldoende kennis te beschikken* met betrekking tot pestgedrag. De respondenten gaven aan meer te willen weten over: *effecten van pesten, redenen van pesten, vormen van pesten, omgaan met pestgedrag en herkennen van pesten*. Hierbij gaven twee respondenten aan deze informatie te willen verkrijgen *door middel van een training*. Ook het geven van *informatieoverdracht aan kinderen* was een persoonlijke behoefte die veel terugkwam:

“Ze zouden boekjes kunnen aanschaffen over pesten, misschien een film als dat bestaat, even denken, ja erover praten, dat kinderen ook weten wat pesten inhoudt, mochten ze het een keer erover hebben, ja dat meer.”

Een aantal respondenten gaf tevens aan dat ze *behoefte aan een protocol* hebben. Daarnaast wordt het belangrijk gevonden dat er *regels komen over pesten* en dat *de regels zichtbaar worden voor de kinderen*.

Discussie

Het doel van dit onderzoek was inzicht verkrijgen in de visie en aanpak van pedagogisch medewerkers met betrekking tot pestgedrag van kinderen in de leeftijd van 4 tot 10 jaar van twee BSO's te Utrecht.

Doel 1: Visie

Olweus (2003) noemt verschillende criteria waaraan voldaan moet worden voordat er sprake is van pesten. Zoals verwacht kon geen van de pedagogisch medewerkers een adequate

PESTEN OP DE BSO

definitie van pesten geven. Verschillende respondenten konden geen enkel criterium noemen of noemden er slechts één. Vaak werd pesten vanuit het slachtoffer gedefinieerd. De respondenten gaven bijvoorbeeld aan dat er steeds eenzelfde slachtoffer is, dat het slachtoffer last ervaart of het slachtoffer zich niet kan verdedigen. Doordat er geen adequate definitie genoemd werd, is het waarschijnlijk lastig om de omvang en ernst van pesten op de BSO te analyseren (Baar & Wubbels, 2013).

Het merendeel van de respondenten noemde openlijk pestgedrag, relationeel pestgedrag werd door niemand genoemd. Dit kwam overeen met onze verwachting en met onderzoek waaruit blijkt dat openlijk pestgedrag meer gesignaleerd wordt op de basisschool (Rivers & Smith, 1994). Dit zou kunnen komen doordat pedagogisch medewerkers openlijk pestgedrag serieuzer nemen en het meer zichtbaar is. Het is van belang dat de pedagogisch medewerkers alle vormen van pestgedrag kunnen signaleren en aanpakken. Het is opvallend dat de respondenten gedurende de interviews veranderden van mening met betrekking tot de mate van pesten op de BSO. Dit zou mogelijk verklaard kunnen worden doordat de respondenten zich tijdens het interview bewuster werden van de mate van pestgedrag op de BSO.

Pestgedrag hangt negatief samen met de mate waarin er controle is van een volwassene (Monks et al., 2009; Rivers & Smith, 1994). De verwachting was dat er op de BSO meer gepest werd naarmate er minder controle was van een volwassene, zoals op het schoolplein. Driekwart van de respondenten bevestigde dat er meer pestgedrag was wanneer er verminderd toezicht was, het schoolplein werd als voorbeeld aangehaald. Meerdere respondenten waren zich dus wel bewust van de meest voorkomende pestplek. Enkele respondenten haalden echter ook aan dat er geen specifieke pestplek was, het kon overal plaatsvinden. Verder onderzoek zal moeten aantonen of er daadwerkelijk meer gepest wordt op de BSO naarmate er minder controle is.

Hoewel er verwacht werd dat pestgedrag meer door kinderen dan door pedagogisch medewerkers werd gesignaleerd, werd dit niet door de respondenten beaamd. Het merendeel gaf aan zelf pestgedrag te signaleren. Het is mogelijk dat kinderen niet al het pestgedrag bij de pedagogisch medewerkers meldden, waardoor het lijkt alsof de kinderen het pestgedrag niet signaleren. Daarnaast is niet al het pestgedrag bekend bij docenten, doordat het subtiel of buiten het zicht plaatsvindt (Card & Hodges, 2008).

In de literatuur werden kinderen die pesten omschreven als kinderen die het makkelijk vinden om vrienden te maken. Ze hebben veelal veel vrienden, ze hebben vrienden die ook

PESTEN OP DE BSO

pesten en ze hebben lage schoolprestaties (Dake, Price, & Telljohann, 2003). Eén van de respondenten benoemde daders als kinderen die populair zijn op school. Geen van de respondenten heeft lage schoolprestaties genoemd. Dit was mogelijk te verklaren doordat dit onderzoek plaats vond op de BSO waar schoolprestaties niet van toepassing zijn. Zoals ook in de literatuur gevonden, gaven de respondenten aan dat daders het pestgedrag inzetten om een hoge status te verkrijgen (Pellegrini, 2002). Opmerkelijk was dat driekwart van de respondenten onzekerheid noemde als verklaring voor een dader om te pesten. Er is namelijk weinig empirisch bewijs dat pesten het gevolg is van onzekerheid (Olweus, 2003). Waar deze aanname van de pedagogisch medewerkers vandaan kwam, is onduidelijk gebleven. Een laag zelfbeeld wordt wel gerelateerd aan slachtofferschap (Gini & Pozzoli, 2009). Ook door de respondenten werd introversie het meest genoemd als verklaring voor slachtofferschap. Wanneer de oorzaken met name bij het kind worden gelegd, zijn leerkrachten ongevoeliger en voelen ze zich daarnaast ook minder verantwoordelijk om pesten aan te pakken (Mavropoulou & Padeliadu, 2002), er is dan sprake van een externe locus of control (Rotter, 1966). Buiten dat de leerkrachten zich dan minder verantwoordelijk voelen, hebben ze ook minder het gevoel dat ze iets aan de situatie kunnen veranderen. Aangezien de oorzaken door veel respondenten bij het kind werden gelegd, is het mogelijk dat meerdere pedagogisch medewerkers een externe locus of control hadden en minder geneigd waren het pestgedrag aan te pakken. Verder onderzoek zou zich kunnen richten op de relatie tussen de locus of control en de aanpak van pesten door de pedagogisch medewerkers op de BSO. Ook gaf een aantal respondenten aan dat de omgeving een grote invloed heeft op pestgedrag. Dit kwam overeen met de resultaten in het onderzoek van Olweus (2003), hij geeft aan dat gedrag, houding en routines van belangrijke volwassenen in het leven van het kind een cruciale rol spelen in de ontwikkeling van pestgedrag.

De respondenten noemden ook positieve gevolgen van pesten voor de dader. Dit was opvallend want veelal worden gevolgen voor slachtoffer genoemd en niet voor de dader (Hutzell & Payne, 2012; Varjas et al., 2009). Ondanks dat er in het interview wel afzonderlijk naar de korte en lange termijn gevolgen gevraagd werd, maakten de respondenten in hun antwoord hier geen onderscheid tussen voor de dader. In de literatuur werd onder andere als lange termijn gevolg crimineel en antisociaal gedrag genoemd. Kinderen die pesten hebben vaak ook psychosomatische problemen (Gini & Pozzoli, 2009). Dit werd door de respondenten niet benoemd als gevolg van pesten voor de dader. Het is belangrijk dat de pedagogisch medewerkers

PESTEN OP DE BSO

meer inzicht krijgen in de gevolgen van pesten voor de dader, want op dit moment benoemen slechts drie respondenten dat er ook negatieve gevolgen van pesten zijn voor de dader, in de vorm van een schuldgevoel.

Driekwart van de respondenten benoemde onzekerheid als gevolg van het slachtofferschap. Wat zowel benoemd werd door de respondenten en gebleken is uit de literatuur is dat slachtoffers weinig vrienden hebben (Dake, Price, & Telljohann, 2003). De respondenten benoemden dat als kinderen gepest werden ze de BSO konden gaan vermijden, omdat ze zich daar niet veilig voelen (Hutzell & Payne, 2012; Varjas et al., 2009).

Doel 2: Aanpak

Volgens de kwaliteitsmeting van het Kohnstamm Instituut begeleiden pedagogisch medewerkers van BSO de interactie tussen kinderen onvoldoende (Boogaard & Van Daalen-Kapteijns, 2012). Onderdeel van deze begeleiding is het stimuleren van positieve sociale interactie en het oplossen van conflicten tussen kinderen (NJI, z.d.a). De meeste respondenten ervoeren een goede sfeer op de BSO. De pedagogisch medewerkers zorgden hier bewust voor door een tweede huis te creëren, samen spelen te stimuleren en groepsactiviteiten te organiseren. Het is mogelijk dat de pedagogisch medewerkers op deze BSO's de interacties tussen kinderen wel voldoende begeleiden. Vervolgonderzoek kan zich richten op verschillende manieren waarop de interactie tussen kinderen op de BSO gestimuleerd kan worden. Het zou zinvol kunnen zijn om ook de visie van de kinderen mee te nemen, zodat vanuit verschillende perspectieven bekeken kan worden hoe de interactie ondervonden wordt.

De interventies van leerkrachten kunnen onderverdeeld worden in twee aanpakken, namelijk; de regel-sanctie aanpak en de probleemoplossende aanpak (Ellis & Shute, 2007). Eén van de respondenten gaf aan de dader straf te geven, terwijl een andere respondenten juist aangaf niet te straffen. Er is dus geen eenduidige aanpak op de BSO. Wel is het waarschijnlijk dat er op deze BSO's meer sprake is van de probleemoplossende aanpak (Ellis & Shute, 2007). Dit aangezien een kwart van de respondenten benoemde dat zij de probleemoplossing bij de kinderen leggen. Daarnaast gaf de helft van de respondenten aan het belangrijk te vinden de kinderen bewust te maken van andermans gevoel. Beide aanpakken werden gehanteerd op de BSO's, dit sluit aan bij de verwachting, maar de probleemoplossende aanpak leek wel de overhand te hebben.

PESTEN OP DE BSO

Driekwart van de respondenten gaf aan dat er geen protocol was of dat de aanwezigheid hiervan onbekend was. Bij nader onderzoek werd ontdekt dat er op beide BSO's geen protocol aanwezig was, hoewel enkele respondenten aangaven dat er een protocol aanwezig zou zijn. Uit de literatuur kwam niet naar voren of een anti-pestprogramma een verplicht onderdeel is van het beleidsplan van een BSO. Wel moet in het beleidsplan beschreven worden hoe de emotionele veiligheid van het kind gewaarborgd wordt (NJI, z.d.a).

De Vreedzame School en de *No Blame* aanpak zijn de twee programma's die genoemd werden door een aantal respondenten. Bij de *No Blame* aanpak wordt pesten gezien als een conflict tussen twee partijen die samen tot een oplossing moeten komen (Rooijen-Mutsaers & Udo, 2013). Een kwart van de respondenten gaf aan gebruik te maken van De Vreedzame School, uit huidig onderzoek kan niet geconcludeerd worden of deze respondenten dit programma ook daadwerkelijk toepassen. Verder onderzoek zal zich moeten richten op de werkelijke aanpak van pestgedrag van pedagogisch medewerkers op de BSO. Scholen dienen vanaf augustus 2015 een bewezen effectief programma te gebruiken om pesten tegen te gaan. Er zijn 13 anti-pestprogramma's beoordeeld als kansrijk. De Vreedzame School is één van deze kansrijke programma's (Wienke, Anthonijsz, Abrahamse, Daamen, & Nieuwboer, 2014). De commissie heeft het programma beoordeeld als een veelbelovend algemeen preventief programma dat zich richt op sociale vaardigheden. Wel geeft de commissie aan dat het programma zich nog verder moet ontwikkelen in de theoretische en empirische onderbouwing voordat het goedgekeurd wordt (Rijksoverheid, 2014). Slechts een kwart van de respondenten gaf aan ouders te betrekken wanneer pestgedrag voorkomt, terwijl dit zou kunnen zorgen voor een afname van pestgedrag. Het is belangrijk dat de pedagogisch medewerkers ouders zoveel mogelijk betrekken bij pestgedrag en zich bewust zijn van het effect hiervan (Olweus, 2003). Verwacht werd dat er op de BSO een assertieve aanpak gehanteerd werd, dit was gebaseerd op De Vreedzame Wijk. Echter noemde minder dan een kwart van de respondenten dat zij kinderen zelf een oplossing lieten bedenken. Het merendeel van de respondenten gaf aan dat zij aanwezig waren bij het gesprek tussen dader en slachtoffer en ingrepen indien nodig. De aanname kon dus niet worden aangehouden, omdat niet alle pedagogisch medewerkers aangaven dat zij kinderen zelf naar een oplossing lieten zoeken. Daarnaast was het opvallend dat twee respondenten de normatieve visie leken te hebben. Zo gaf één respondent bijvoorbeeld aan dat pesten bij de samenleving hoort. Wat aansluit bij het idee dat pesten gezien wordt als een onderdeel van de

PESTEN OP DE BSO

ontwikkeling (Kochenderfer-Ladd & Pelletier, 2008). Eerder werd al gesteld dat pedagogisch medewerkers openlijk pestgedrag eerder signaleerden, dit bleek ook te gelden voor de aanpak. Zoals verwacht, gaven pedagogisch medewerkers aan eerder in te grijpen bij openlijk dan bij relationeel pestgedrag. Mogelijk bestaat er een verband tussen welk pestgedrag wordt gesignaleerd en bij welk pestgedrag wordt ingegrepen. Meer dan de helft van de pedagogisch medewerkers vonden hun eigen aanpak effectief en waren hier tevreden over. Daarnaast gaven enkele respondenten wel aan dat je nooit uitgeleerd bent. Verder onderzoek zou zich kunnen richten op de effectiviteit van De Vreedzame Wijk als aanpak van pesten op de BSO.

Doel 3: Wensen en behoeften

In een onderzoek van Boogaard en Van Daalen-Kapteijns (2012) werd benoemd dat pedagogisch medewerkers meer zicht moeten krijgen op hun rol in de sociale opvoeding van kinderen en meer handvatten aangereikt moeten krijgen voor het stimuleren van positieve onderlinge contacten. In huidig onderzoek kwam ook naar voren dat respondenten meer kennis willen over pestgedrag en de aanpak hiervan. Bij een onderzoek naar pestgedrag op de sportvereniging kwam naar voren dat 19% van de sporttrainers en 1% van de leerkrachten aangaf een anti-pestprotocol niet nodig te vinden (Baar, 2012). In dit onderzoek gaf maar één respondent aan een pestprotocol niet nodig te vinden, omdat er volgens de respondent geen pestgedrag voorkwam. De anderen respondenten gaven juist aan behoefte te hebben aan een protocol. Mogelijk werd deze behoefte ook versterkt door de eerdere vraag in het interview naar de aanwezigheid van een protocol. Zoals is gebleken uit onderzoek van Baar (2012) bestaan er in verschillende contexten verschillende behoeften met betrekking tot het hebben van een pestprotocol (Baar, 2012). Dit werd bevestigd door het huidige onderzoek. Verwacht werd dat wanneer pestgedrag minder gesignaleerd wordt, er ook minder behoefte is aan protocol. Dit werd echter maar door één respondent expliciet benoemd. Het merendeel gaf aan dat er zelden gepest werd op de BSO, maar zij hadden wel behoefte aan een pestprotocol zodat zij handvatten hebben wanneer het pestgedrag zich wel voor zou doen.

Geconcludeerd kon worden dat pestgedrag volgens de pedagogisch medewerkers zelden voorkomt of niet gesignaleerd werd op de twee BSO's. Dit zou ermee te maken kunnen hebben dat er geen adequate definitie van pesten werd gegeven. Er leek geen eenduidige aanpak van pestgedrag op de BSO's. Dit bleek uit de gevarieerde antwoorden van de respondenten over de aanpak van pesten. Er zou meer onderzoek op BSO's gedaan moeten worden om de relatie

PESTEN OP DE BSO

tussen visie en aanpak van de pedagogisch medewerkers in kaart te brengen. Opvallend was dat het team niet op de hoogte was van elkaars aanpak en het niet duidelijk was hoe pesten aangepakt zou moeten worden als dit gesignaleerd werd. De respondenten benoemden zelf dat het belangrijk is om de aanpak van pesten bespreekbaar te maken in het team zodat er een eenduidige aanpak geformuleerd kon worden.

De eerste methodische kanttekening van dit onderzoek was dat er geen sprake was van een aselechte steekproef (Neuman, 2012). Hier was voor gekozen omdat deze BSO's goed bereikbaar waren en de gegevens in korte tijd verzameld moesten worden. De respondenten representeerden mogelijk niet de werkelijke populatie, aangezien er binnen één organisatie onderzoek werd verricht. Er was dus mogelijk geen sprake van externe validiteit (Neuman, 2012). De tweede methodische kanttekening was dat er slechts twee vestigingen van de organisatie onderzocht werden waardoor er een kleine groep respondenten ondervraagd konden worden. Een andere methodische kanttekening die gemaakt kon worden was dat alleen de medewerkers geïnterviewd zijn. Door gebrek aan respons van ouders konden de kinderen niet betrokken worden bij het onderzoek. Hierdoor is het waarschijnlijk dat er een eenzijdig beeld ontstaat omdat de mening van de kinderen niet mee werd genomen. Anderzijds was het ook mogelijk dat de mening van de kinderen niet veel toe had gevoegen, omdat het voor kinderen lastig zou kunnen zijn om een definitie van pesten te geven.

Implicaties

Op beide BSO's werd zelden pestgedrag gesignaleerd, dit impliceert dat er geen of weinig pestgedrag plaats vindt op de BSO. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of deze resultaten de werkelijkheid representeren. Wij bevelen aan dat bij vervolgonderzoek de visie van kinderen wordt meegenomen, dit om een vollediger beeld te scheppen van de ernst en omvang van pestgedrag op de BSO. Aangezien bewustwording een belangrijke eerste stap is in het actief aanpakken van pestgedrag (Baar, Wubbels, & Vermande, 2007), bevelen wij de BSO's aan om jaarlijks de sociale veiligheid van kinderen te monitoren. Dit kan met behulp van een vragenlijst die door de onderzoekers gefaciliteerd kan worden. Vanaf schooljaar 2015/2016 worden scholen verplicht deze veiligheid te monitoren (Rijksoverheid, 2014). Een tweede aanbeveling is dat de BSO's beiden een anti-pestcoördinator aanstellen. Deze persoon dient als vertrouwenspersoon voor zowel de kinderen als de ouders. De anti-pestcoördinator geeft tevens advies aan zijn collega's over het signaleren en aanpakken van pestgedrag (Rijksoverheid, 2014). Om pesten

PESTEN OP DE BSO

effectief aan te pakken is het van belang dat er een goede samenwerking is tussen ouders, school en de BSO (Rijksoverheid, 2014). Wij bevelen aan dat de anti-pestcoördinator het contact onderhoudt tussen de verschillende partijen zodat er directe communicatie plaatsvindt. Onze derde aanbeveling heeft betrekking op het vergroten van kennis over pesten. Hier is door een groot deel van de pedagogisch medewerkers expliciet naar gevraagd. De pedagogisch medewerkers geven aan meer te willen weten over: effecten van pesten, redenen van pesten, vormen van pesten, omgaan met pestgedrag en herkennen van pesten. Zoals ook gevraagd door meerdere pedagogisch medewerkers kan in deze informatiebehoefte worden voorzien door middel van een cursus. De vierde aanbeveling is gericht op het programma en het protocol. Uit huidig onderzoek komt naar voren dat er geen protocol aanwezig is op de BSO's. Ons advies is om een protocol of stappenplan te ontwikkelen gericht op de BSO inzake pestgedrag. Als preventieve aanpak raden wij aan om voorlopig gebruik te blijven maken van het programma De Vreedzame School, deze is onlangs als voldoende beoordeeld door de Commissie Anti-pestprogramma's (Wienke, et al., 2014). Het is van belang dat het programma en het protocol juist worden ingezet, daarom is het aan te bevelen dat de medewerkers getraind worden in het toepassen hiervan. Verbeterd toezicht en anti-pestregels die bekend zijn bij kinderen zijn als algemeen werkzame factoren gevonden in de meta-analyse van Farrington en Ttofi (2011). Onze laatste twee praktische aanbevelingen voor de BSO's zijn hierop gebaseerd. Wij adviseren de BSO's om toezicht te verbeteren door strategische posities in te nemen op het schoolplein. Het verschilt per BSO welke plek hier geschikt voor is. Daarnaast bevelen wij aan om anti-pestregels op te stellen (Farrington & Ttofi, 2011). Deze regels moeten zichtbaar zijn voor de kinderen en dagelijks besproken. Dit onder andere gezien de jonge leeftijd van veel kinderen op de BSO. Hoewel er nog veel onderzoek naar pestgedrag op de BSO nodig is, is huidig onderzoek een eerste stap geweest naar het in beeld brengen van pestgedrag in deze context.

Referenties

- AmCOGG. (2001). *Richtlijnen voor kwaliteitsbeleid in gezondheids(zorg)onderzoek*. Amsterdam: AmCOGG. Geraadpleegd op http://www.emgo.nl/kc/preparation/research%20design/richtlijnen%20kwalitatief%20onderzoek_amcogg.pdf
- Baar (2002). *Cursushandleiding training kwalitatieve analyse voor pedagogen*. Utrecht: Universiteit Utrecht
- Baar, P. (2012). *Peer aggression and victimization in Dutch elementary schools and sportclubs: Prevalence, stability, and approach across different contexts (Doctoral dissertation)*. Utrecht: Utrecht University.
- Baar, P., & Wubbels, T. (2011). Machiavellianism in children in Dutch elementary schools and sports clubs: Prevalence and stability according to context, sport type, and gender. *The Sport Psychologist*, 25, 444-464. Geraadpleegd op [file:///C:/Users/Dhr%20Ketting/Downloads/02-Baar-444-464%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Dhr%20Ketting/Downloads/02-Baar-444-464%20(1).pdf)
- Baar, P., & Wubbels, T. (2013). Peer aggression and victimization: Dutch sports coaches' views and practices. *The Sport Psychologist*, 27, 380-389. Geraadpleegd op http://humankinetics.com/AcuCustom/Sitename/Documents/DocumentItem/07_Baar%20TSP_2011_0098_ej.pdf
- Baar, P., Wubbels, T., & Vermande, M. (2007). Algemeen methodische voorwaarden voor effectiviteit en de effectiviteitspotentie van Nederlandstalige antipestprogramma's voor het primair onderwijs. *Pedagogiek*, 27, 71-90. Geraadpleegd op <http://www.pedagogiek-online.nl.proxy.library.uu.nl/index.php/pedagogiek/article/viewFile/326/325>
- Baarda, D. B., de Goede, M. P. M., & Teunissen, J. (1996). *Kwalitatief Onderzoek: Praktische Handleiding voor het Opzetten en Uitvoeren van Kwalitatief Onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff
- Bauman, S., & Del Rio, A. (2005). Knowledge and beliefs about bullying in schools. *School Psychology International*, 26, 428-442. doi:10.1177/0143034305059019
- Boogaard, M., Fukkink, R., & Felix, C. (2008). *Chillen, skaten, gamen: Opvattingen over kwalitatief goede buitenschoolse opvang in Nederland*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut. Geraadpleegd op <http://dare.uva.nl/document/127289>

PESTEN OP DE BSO

- Boogaard, M. & Van Daalen-Kapteijns, M. (2012). *Pedagogische kwaliteit van buitenschoolse opvang in Nederland*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut. Geraadpleegd op file:///C:/Users/Vingerhoed/Downloads/pedagogische-kwaliteit-bso-def.pdf
- Borg, M. G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research*, 41, 137-153. doi:10.1080/0013188990410202
- Brown, S. L., Birch, D. A., & Kancherla, V. (2005). Bullying perspectives: Experiences, attitudes and recommendations of 9- to 13-year-olds attending health education centers in the United States, *Journal of School Health*, 75, 384-392. doi:10.1111/j.1746-1561.2005.tb06642.x
- Buitenhk Management & Consult (2011). *Kinderopvang in Nederland 2011: Vraag en aanbod in evenwicht*. Utrecht: Buitenhk Management & Consult. Geraadpleegd op <http://www.kennisnetwerkgastouderopvang.nl/wp-content/uploads/2011/11/Onderzoeksrapport-Kinderopvang-buitenhk-KNGO-10.pdf>
- Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M., & Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations of maladjustment. *Child Development*, 79, 1185-1229. doi:10.1111/j.1467-8624.2008.01184.x
- Card, N. A., & Hodges, E. V. E. (2008). Peer victimization among schoolchildren: Correlations, causes, consequences, and considerations in assessment and intervention. *School Psychology Quarterly*, 23, 451-461. doi:10.1037/a0012769
- CED-Groep (2013). *Achtergrond van De Vreedzame Wijk*. Geraadpleegd op <http://www.devreedzameschool.net/wat-is-de-vreedzame-wijk-1/achtergrond>
- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health*, 73, 173-180. doi:10.1111/j.1746-1561.2003.tb03599.x
- Dake, A. J., Price, J. H., Telljohann, S. K., & Funk, J. B. (2003). Teachers perceptions and practices regarding school bullying prevention. *Journal of School Health*, 73, 34-79. doi:10.1111/j.1746-1561.2003.tb04191.x
- Dupper, D. R., & Meyer-Adams, N. (2002). Low-level violence: A neglected aspect of school culture. *Urban Education*, 37, 350-364. doi:10.1177/00485902037003003
- Ellis, A. A., & Shute, R. (2007). Teacher responses to bullying in relation to moral orientation and seriousness of bullying. *The British Journal of Educational Psychology*, 77,

PESTEN OP DE BSO

649–663. doi:10.1348/000709906X163405

- Gini, G., & Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, *123*, 1059-1065. doi:10.1542/peds.2008-2015
- Glew, G. M., Fan, M., Katon, W., Rivara, F. P., & Kernic, M. A. (2005). Bullying, psychosocial adjustment, and academic performance in elementary school. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, *159*, 1026-1031. doi:10.1001/archpedi.159.11.1026
- Glover, D., Gough, G., Johnson, M., & Cartwright, N. (2010). Bullying in 25 secondary schools: Incidence, impact and intervention. *Educational Research*, *42*, 141-156. doi:10.1080/001318800363782
- Griffin, R. S., & Gross, A. M. (2004). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, *9*, 379-400. Geraadpleegd op <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1359178903000338>
- Hodges, E. V. E., & Perry, E. G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *Journal of Personality and Social Psychology*, *4*, 677-685. doi:10.1037/0022-3514.76.4.677
- Houbre, B., Tarquinio, C., & Thuillier, I. (2006). Bullying among students and its consequences on health. *European Journal of Psychology of Education*, *2*, 138-208. doi:10.1007/BF03173576
- Hutzell, K. L., & Payne, A. A. (2012). The impact of bullying victimization on school avoidance. *Youth Violence and Juvenile Justice*, *10*, 370-385. doi:10.1177/1541204012438926
- Kärna, A., Voeten, M., Little, D., Poskiparti, E., Alanen, E., & Salmivalli, C. (2011). Going to scale: A nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1–9. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *79*, 796-805. doi:10.1037/a0025740
- Kloek, G. C., Van Lenthe, F. J., Van Nierop, P. W. M., Schrijvers, C. T. M., & Mackenbach, J. P. (2006). Stages of change for moderate-intensity physical activity in deprived neighborhoods. *Preventive Medicine*, *43*, 325–331. Geraadpleegd op <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S0091743506002301>
- Kochenderfer-Ladd, B., & Pelletier, M. E. (2008). Teachers' views and beliefs about bullying: Influences on classroom management strategies and students' coping with peer victimization. *Journal of School Psychology*, *46*, 431-453. doi:10.1016/j.jsp.2007.07.005

PESTEN OP DE BSO

- Kokko, T., & Pörhölä, M. (2009). Tackling bullying: Victimized by peers as a pupil, an effective intervener as a teacher? *Teaching and Teacher Education*, 25, 1000-1008. doi:10.1016/j.tate.2009.04.005
- Landsheer, H., 't Hart, H., De Goede, M. & Van Dijk, J. (2003). *Praktijkgestuurd onderzoek: Methoden van praktijkonderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777-1791. doi:10.1016/j.chb.2005.10.005
- Monks, C. P., Smith, P. K., Naylor, P., Barter, C., Ireland, J. L., & Coine, I. (2009). Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggression and Violent Behavior*, 14, 146–156. doi:10.1016/j.avb.2009.01.004
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285, 2094-2100. Geraadpleegd op <http://jama.jamanetwork.com.proxy.library.uu.nl/article.aspx?articleid=193774>
- Neuman, W. L. (2012). *Understanding Research*. Boston: Pearson Education.
- NJI. (z.d.a). *Kwaliteit van de kinderopvang*. Geraadpleegd op 20 februari van <http://www.nji.nl/Kinderopvang---pedagogische-kwaliteit-Kwaliteit-van-de-kinderopvang>
- NJI. (z.d.b). *Wet- en Regelgeving*. Geraadpleegd op 4 juni van <http://www.nji.nl/Pesten-Beleid-Wet--en-regelgeving>
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60, 12–17. Geraadpleegd op http://lhsenglish.com/uploads/7/9/0/8/7908073/olweus_profile_of_bullying.pdf
- Pellegrini, A. D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37, 151- 163. doi:10.1207/S15326985EP3703_2
- Pergolizzi, F., Pergolizzi III, J., Gan, Z., Macario, S., Pergolizzi Jr., J. V., Ewin, T. J., & Gan, T. J. (2011). Bullying in middle school: Results from a 2008 survey. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 23, 11-18. doi:10.1515/IJAMH.2011.003
- Rijksoverheid (2014). *Kamerbrief over voortgang plan van aanpak tegen pesten*. Geraadpleegd op: <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2014/05/27/kamerbrief-over-de-voortgang-plan-van-aanpak-tegen-pesten>

PESTEN OP DE BSO

.html

- Rivers, I., & Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, 20, 359-368. doi:10.1002/1098-2337
- Rooijen-Mutsaers, K., & Udo, N. (2013). *Wat werkt tegen pesten?* Geraadpleegd op: http://www.nji.nl/nl/Watwerkt_Pesten.pdf
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 171-214. doi:10.1037/h0092976
- Thornberg, R., & Jungert, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: Basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. *Journal of Adolescence*, 36, 475-483. Geraadpleegd op <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140197113000298>
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287. doi:10.1016/j.chb.2009.11.014
- Troop, W. P., & Ladd, G. W. (2002). *Teachers' beliefs regarding peer victimization and their intervention practices*. Poster presented at the Conference on Human Development, Charlotte, NC.
- Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7, 27-56. doi:10.1007/s11292-010-9109-1
- Vaillancourt, T., Brittain, H., Bennet, L., Arnocky, S., McDougall, P., Hymel, S., ...Cunningham, L. (2010). Places to avoid: Population-based study of student reports of unsafe and high bullying areas at school. *Canadian Journal of School Psychology*, 25, 40-54. doi:10.1177/0829573509358686
- Varjas, K., Henrich, C. C., & Meyers, J. (2009). Urban middle school students' perceptions of bullying, cyberbullying and school safety. *Journal of School Violence*, 8, 159-176. doi:10.1080/15388220802074165
- Wienke, D., Anthonijsz, I., Abrahamse, S., Daamen, W., & Nieuwboer, A. (2014). *Beoordeling anti-pestprogramma's*. Geraadpleegd op: <http://nji.nl/nl/Beoordeling-anti-pestprogrammas.pdf>

PESTEN OP DE BSO

- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, *92*, 673-696. doi:10.1348/000712601162419
- Yoon, J. S. & Kerber, K. (2003). Bullying: Elementary teachers' attitudes and intervention strategies. *Research in Education*, *69*, 27-35. doi:10.7227/RIE.69.3